
Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon

Ahti Saarenpää 60 vuotta

Toimituskunta

Aulis Aarnio

Urpo Kangas

Rauno Korhonen

Heikki E. S. Mattila

Tuulikki Mikkola

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-264-9

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006

Sisällys

SIVILIOIKEUS

<i>Aulis Aarnio</i> : Muisteluksia matkan varrelta	9
<i>Aulis Aarnio</i> : Tekijänoikeudet ja perustuslaki	13
<i>Markku Helin</i> : Sukupolvien väliset eturistiriidat perheoikeudessa	27
<i>Urpo Kangas</i> : Jäämistöositus ja -erottelu, maksuväliintulo ja lesken suoja	43
<i>Asko Lehtonen</i> : Oikeuden saatavuudesta perheoikeudellisissa hakemusasioissa	63
<i>Tapani Lohi</i> : Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja	85
<i>Heikki E. S. Mattila</i> : De Latinitate recentiorum doctrinarum ad iura hereditaria pertinentium	113
<i>Tuulikki Mikkola</i> : Kansainvälisen sääntelyn tehtävistä parisuhde- ja jäämistöoikeudessa	137
<i>Anna Mäki-Petäjä-Leinonen</i> : Vanhuuden ennakointia – välineenä edunvalvontavaltuutus	149
<i>Kari Nuotio</i> : Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiassa	169
<i>Désirée Söderlund</i> : Balzac, avioehto ja kosto	189
<i>Pekka Tuunainen</i> : Perinnöstä luopumisen pätemättömyys sekä vilpittömän mielen suoja	203
<i>Pertti Välimäki</i> : Perusasioita täytäntöönpanokiellosta korkeimmassa oikeudessa	225

OIKEUSINFORMATIIKKA

<i>Ari Koivumaa – Rauno Korhonen</i> : Ahti Saarenpää suomalaisen oikeusinformatiikan tienraivaajana	241
<i>Jon Bing</i> : Calculating the cases of the widow Brandt	255
<i>Peter Blume</i> : Fortiden, fremtiden og den personlige integritet	267
<i>Wolfgang Mincke</i> : Die Kohärenz juridischer Aussagen	287

<i>Tuomas Pöysti</i> : Oikeudellisen tiedon niukkuus ja henkilötietojen suoja	303
<i>Jari Råman</i> : Yleislaki, yleiset opit ja vaikutusten arviointi – ehdotuksia tietoturvallisuuden sääntelyn kehittämiseksi	329
<i>Dag Wiese Schartum</i> : Om barns rett til personvern	351
<i>Peter Seipel</i> : Integritetskydd och folkets röst	367
<i>Annamari Turunen</i> : Aineettomuus, oikeuksien hallinnointi ja yhteiskäyttö	385
Ahti Saarenpään curriculum vitae ja valikoitu bibliografia	399
Kirjoittajat	401

Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja

JOHDANTO

Jäämistöoikeudessamme on varsin suuri merkitys perittävän antamalla lahjoilla. Niihin joudutaan kiinnittämään huomiota ennen muuta perintö- ja lakiosia määrättäessä. Se, millaisia vaikutuksia lahjalle annetaan, onkin tärkeää monen jäämistöoikeudellisessa konfliktissa mukana olevan etutahon kannalta. Lahjaan liitettyjen oikeusvaikutusten mukaan määräytyy esimerkiksi se, kuinka paljon omaisuutta perilliset saavat jaossa, millaiseen jäämistösaantoon leski on mahdollisesti oikeutettu ja voidaanko perittävän tekemää testamenttia toteuttaa. Ongelmaksi saattaa tulla myös luovutuksensaajan oikeus pitää hänelle vastikkeetta siirretty omaisuus. Lahjansaaja voi tietäen edellytyksin joutua palautus- tai täydennysvelvolliseksi esimerkiksi rintaperillisistä tai PK 3 luvussa tarkoitettua toissijaista perillistä kohtaan.

Tarkasteltaessa tilanteita, joissa perittävältä on jäänyt rintaperillisiä, lahjoja koskeva jäämistöoikeudellinen sääntely liitetään helposti rintaperillisen suojaan. Tällaista suojaa rintaperillinen tarvitsee ensiksikin perilliskumppaneitaan kohtaan. Jos perittävä on lahjoittanut jotakin yhdelle lapsistaan, toisten täytyisi voida vaatia jäämistöä jaettaessa tasausta; kaikkien pitäisi saada häneltä yhtä paljon. Jäämistölainsäädäntömme pyrkiikin turvaamaan perillisten yhdenvertaisuuden. Sen lähtökohtana on *Ahti Saarenpään* monessa yhteydessä esille nostama *tasajaon periaate*.¹ Tämä periaate konkretisoituu esimerkiksi ennakoperintöä koskevissa oikeusohjeissa. PK 6:1.1:ssä ilmais-

¹ Systemaattisen kokonaiskuvan tästä perillisen materiaaliselle jakoasemalle konkreettista sisältöä antavasta periaatteesta tarjoaa *Ahti Saarenpään* väitöskirjatutkimus *Tasajaon periaate* (1980). Teema tulee esille myös Saarenpään myöhemmässä tuotannossa. Ks. esim. *Perintö ja jäämistö* (1994) s. 129 ja 214–215 sekä *Perhe- ja jäämistöoikeus*. Teoksessa *Timonen (toim.)*, *Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään* 1 (2. p. 1999) s. 423.

taan selkeästi järjestelmämme pääsääntö: ”Mitä perittävä eläessään on antanut rintaperilliselle, on ennakkona vähennettävä tämän perinnöstä, ellei muuta ole määrätty tai olosuhteisiin katsoen otaksuttava tarkoitettu.”

Vielä ennakkoperintösäännösten mukaisia oikeusvaikutuksia merkittävämpinä voidaan pitää niitä seurauksia, joita lahjaan liitetään *lakiosaa* koskevassa PK 7 luvun sääntelyssä. Jäämistöoikeutemme keskeisimpiä periaatteita on, että rintaperillisen tulee saada lakimääräisestä perinnöstään tietty vähimmäisosuus, vastasi tämä sitten perittävän tahtoa tai ei.² Lakiosaoikeus turvataan tehokkaasti myös tilanteissa, joissa perittävä on tehnyt omaisuudestaan lahjoituksia. Tämä on toteutettu lakiosan laskemista koskevien säännösten avulla. Rintaperillisen lakiosa määritetään monessa tapauksessa jäämistöstä, johon on laskennallisesti lisätty lahjojen arvo. Jos perittävältä jäänyt omaisuus ei riitä näin saadun arvomäärän antamiseen, rintaperillisillä on tietyin edellytyksin mahdollisuus kääntyä lahjansaajan puoleen ja vaatia tältä puuttuvaa määrää, *lakiosan täydennystä*.³

PK 7 luvun sääntely toteuttaa ennakkoperintösäännösten tavoin rintaperillisten keskinäistä yhdenvertaisuutta.⁴ Vaikutukset, joita lakiosanormeissa liitetään lahjoihin, kohdistuvat käytännössä usein juuri rintaperillisten hyväksi tehtyihin varallisuudensiirtoihin. Samalla säännöstö tarjoaa lakiosaan oikeutetuille suojaa perillisperillisiin ulkopuolisiin lahjansaajia vastaan. Jos perittävän viimeisinä elinvuosinaan antamaa lahja on tarkoituspäälähtään rinnastettavissa testamenttiin, rintaperilliset voivat sen johdosta esittää samantaisia vaatimuksia kuin esimerkiksi ennakkoperinnön tai suosiolahjan kriteerit täyttävien ennakkoluovutusten johdosta. Lakiosan täydennysvastuun syntyminen ei edellytä viimeksi kuvatuissa tilanteissa minkäänlaista sukulaisuus- tai läheissuhdetta perittävän ja luovutuksensaajan kesken.

Kun lahjaa koskevaa jäämistöoikeudellista sääntelyä lähestytään rintaperillisten oikeuksien näkökulmasta, saatetaan helposti ajatella, ettei säännösten soveltamiselle voisi olla tarvetta tilanteessa, jossa lahjoitus on tehty *ainoan perillisen* hyväksi. Mitään perillisten välistä tasoitustahan ei nyt tule tehtäväksi, kun heitä on vain yksi. Ja jos saajana on vielä tämä rintaperilli-

² *Saarenpää* (1999 s. 423) toteaaakin, että tasajaon periaatteen toteutumista suojaa oikeudessamme tehokkaimmin lakiosasäännöstö. ”Se on yksi *sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden* toteuttamisen välineistä. Oikeus lakiosaan merkitsee lähtökohtaisesti oikeutta saada omaisuutta jäämistöosaantona vanhemman kuollessa.”

³ Lakiosan täydennysvastuun syntyedellytyksistä ja täydennysvastuun sisällöstä ks. yleisesti *Aarnio Aulis – Kangas Urpo*, Suomen jäämistöoikeus I (4. p. 1999) s. 568–584.

⁴ Tätä korostaa *Saarenpää* 1994 s. 129.

nen itse, hän ei myöskään tarvitse suojaa jäämistöomaisuuden vähentymisen varalta.

Tällainen tarkastelukulma on kuitenkin yksipuolinen. Jotta järjestelmäsämme saataisiin tyydyttävä kokonaiskuva, perittävän tekemien ennakkoluovutusten oikeusvaikutuksia tulee arvioida myös muiden jäämistöintresentin kuin perillisten kannalta. Tilanteessa, jossa vainajalta on jäänyt vain yksi rintaperillinen, suojan tarpeessa saattavat olla ”ulkopuoliset” etutahot, esimerkiksi leski ja testamentinsaajat. He voivat joutua puolustamaan omaa jäämistösaantoaan rintaperillisen esittämiä vaatimuksia vastaan. Leski ja testamentinsaaja saattavatkin monesti haluta omaa asemaa parantaakseen vedota siihen, että rintaperillinen on saanut perittävältä omaisuutta. Vielä tärkeämmäksi tällaisen puolustautumisen voi kokea henkilö, jolle perittävä on antanut ns. testamenttiin rinnastuvan lahjan. Vetoamalla rintaperillisen hyväksi tehtyyn ennakkoluovutukseen kyseinen lahjansaaja koettaa ehkä torjua häneen itseensä kohdistetun täydennysvaatimuksen – tai ainakin saada aikaan sen, että täydennysvastuu jäisi mahdollisimman pieneksi.

Kirjoitukseni aiheena ovat viimeksi kuvatut ongelmat. Tarkoitukseni on selvittää, millaista jäämistö- tai aviovarallisuus oikeudellista merkitystä voi olla *ainoalle rintaperilliselle* (seuraavassa R) annetuilla lahjoilla. Rajoitan tarkasteluni tässä henkilösuhteessa tehtyihin lahjoituksiin. Niinpä sivuutan esimerkiksi ongelmat, joita voisi syntyä ainoan sisaruksen tai ainoan toissijaisen perillisen saaman ennakkoluovutuksen johdosta. Kysymyksenasettelun selkeyttämiseksi teen toisenkin rajauksen: oletan, että lahjansaaja on ollut ainoan rintaperillisen asemassa jo lahjoituksen tapahtuessa. Alusta asti on siis ollut selvää, ettei disponointi loukkaa kenenkään toisen perillisen oikeutta.

AINOALLE RINTAPERILLISELLE ANNETTU LAHJA OSITUKSESSA

Johdannoksi

Jos perittävältä (P) jää leski (L), rintaperillisen jäämistöoikeudellista asemaa arvioitaessa joudutaan kiinnittämään huomiota puolisoiden aviovarallisuussuhteisiin. Erityisen tärkeää tämä on silloin, kun puolisoilla on ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Sääntönä on, että ennen perillisten oikeuden

toteuttamista toimitetaan omaisuuden ositus. Perinnöt ja testamentit täytetään osituksen pohjalta määräytyvästä perittävän avio-osasta.⁵

Avioliittolain ositusnormit saattavat osoittautua merkittäviksi myös puolisoiden toteuttamien lahjoitusten kannalta. Tämä johtuu lakiin otetuista vastikesäännöksistä. AL 94a §:stä käy ensinnäkin ilmi, että jommankumman puolison avio-oikeuden alaisesta omaisuudestaan antama ennakkoperintö, joka lain mukaan on vähennettävä saajansa perintöosasta ensin kuolleen puolison jälkeen, vaikuttaa myös osituksen lopputulokseen. Se vähennetään perillisille tulevasta osuudesta. Tämän ohella saattaa puolison antama lahja toteuttaa AL 94 §:ssä säännellyn ns. *hukkaamisvastikkeen* tunnusmerkistön. Tällöin sen johdosta voidaan osituksessa antaa vastiketta loukatulle osituspuolelle, tilanteen mukaan joko leskelle tai ensin kuolleen puolison perillisille.

Seuraavassa kiinnitän huomiota näihin kumpaankin säännökseen. Selvitän lainkohtien merkitystä tilanteessa, jossa ensin kuolleelta P:ltä jäänyt ainoa rintaperillinen on saanut lahjan jommaltakummalta puolisoista. Koska säännösten soveltamisen vaikutukset vaihtelevat jossain määrin sen mukaan, kumman toteuttamasta disponoinnista on kysymys, käsittelen P:n ja leskeksi jääneen L:n antamia lahjoja erikseen.

Ensin kuolleen puolison antamat lahjat osituksessa

Lahjojen vähentäminen AL 94a §:n nojalla

Ensin kuolleen P:n rintaperilliselleen antama lahja saatetaan siis ottaa osituksessa huomioon AL 94a §:n nojalla. Tämä on mahdollista, mikäli lahja täyttää ennakkoperinnön tunnusmerkistön ja se on annettu avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta. Tällöin leskellä on oikeus vaatia, että lahja vähennetään ositusta toimitettaessa P:n perillisten avio-osasta.⁶

⁵ Osituksen jäämistöoikeudellisesta merkityksestä ks. myös *Saarenpää*, Välitilojen ongelmia – näkökohtia osituksen ja perimyksen suhteista. Teoksessa Artikla ry:n juhla-julkaisu (1989) s. 213–214. Kuten Saarenpää toteaa, ositusta voidaan luonnehtia ajalliseksi välivaiheeksi perillisen oikeusaseman kehityksessä.

⁶ Huomattakoon, että ennakkoperinnön huomioon ottaminen osituksessa tai perinnönjaossa edellyttää aina osituspuolen tai jako-osakkaan vaatimusta. Pesänjakaja ei siis vähennä ennakkoa omasta aloitteestaan, ”viran puolesta”. Kysymyksestä ks. esim. *Saarenpää*, Tee-sejä ennakkoperinnöstä. Teoksessa Perintö- ja vero-oikeutta (1980) s. 61, *sama* 1994 s. 130–133 sekä *Lohi Tapani*, Ennakkoperinnöstä (1999) s. 55.

AL 94a § on huonosti tunnettu ja hallittu säännös. Tämä johtuu osittain lainkohdan kirjoittamistavasta. Yksin sen sanamuodon pohjalta on vaikea ymmärtää, mitä ennakon vähentäminen reaalisesti tarkoittaa osituksen toimittamisen kannalta. Myös säännöksen sijainti avioliittolaisissa on omiaan johtamaan siihen, että sen jäämistöoikeudellinen merkitys unohtuu. Voidaan lisäksi arvioida, että eloonjääneellä puolisoilla tai hänen perillisillään ei ole käytännössä kovin usein intressiä vedota AL 94a §:ään. Ennakkoperinnön vähentämisvaatimus tulee ajankohtaiseksi lähinnä tilanteissa, joissa ositusta ryhdytään toimittamaan jo lesken elinaikana. Useimmissa tapauksissa jäämistön jakaminen lykkääntynee L:n kuoleman jälkeiseen aikaan, eikä erillisille ositukselle ole enää tällöin normaalisti tarvetta. Mitenkään äärimmäisen harvinaisia eivät säännöksen soveltamistilanteet kuitenkaan liene. Etenkin silloin, kun ensin kuolleelta P:ltä on jäänyt omia, ei-yhteisiä rintaperillisiä, joku heistä saattaa hyvin esittää ositus- ja jakovaatimuksen jo lesken eläessä.

AL 94a §:ään vetoamisen voi tosin myös viimeksi mainitussa tilanteessa tehdä tarpeettomaksi se, että leskellä on aina oikeus kieltäytyä tasingon luovuttamisesta jo AL 103.2 §:n nojalla. Ennakkoperinnön vähentämisvaatimuksesta on siis L:lle hyötyä vain silloin, kun hän voi sen avulla joko kasvattaa tasinkovaadettaan tai päästä tasinkoa saavaksi puoleksi. Ellei tätä mahdollisuutta ole, jää AL 94a § osituksen lopputuloksen kannalta merkityksettömäksi.

Niin vaikeaselkoiselta kuin AL 94a § ensilukemalta tuntuukin, sen pääajatus on selvä. Ennakkoperintö, jonka jompikumpi puolisoista on antanut rintaperilliselle, vähennetään ositusta toimittaessa perillistahon osuudesta. Vähentäminen toteutetaan PK 6 luvun ennakkoperintösäännöksistä tutulla tavalla. Osituslaskelmaa tehtäessä lahjan arvo ensin *lisätään* antajansa avio-oikeuden alaisiin varoihin ja avio-osat määritetään näin saadusta laskennallisesta säästöstä. Leskelle osoitetaan reaalisesti koko avio-osa, kun taas perillisille annettavaa määrää pienennetään ennakkoperinnön arvolla. Näin menetellen tasataan lesken ja perillisten väliset suhteet. Perilliset saavat kaikkiaan sen, minkä he olisivat saaneet ilman ennakkoa, ja samaan asemaan pääsee leski: L:lle osituksen jälkeen jäävän avio-oikeuden alaisen omaisuuden määrä ei pienene lahjoituksen johdosta.⁷ Kun säännöksellä tähdätään juuri aviovaral-

⁷ Tämä tavoite tuotiin selvästi esille perintökaaren lainvalmistelutöissä. Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 462–463 sekä *LVK 1935:2* (Ehdotus) s. 113–114.

lisuussuhteiden tasaamiseen, on ymmärrettävää, että se on rajattu koskemaan avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta tehtyjä luovutuksia. Vapaaomaisuuden lahjoitukseen ei AL 94a § normaalisti ulotu.⁸

Säännöksen soveltamista voidaan valaista esimerkin avulla. P on antanut ainoalle rintaperilliselleen R:lle 10 000 euron ennakkoperinnön. Häneltä jää omaisuutta 50 000 euroa. Leski L:llä on omaisuutta 20 000 euroa. Kaikki omaisuus on avio-oikeuden alaista.

Ositusta toimitettaessa lisätään ennakkoperinnön arvo P:n avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen, ja osituspuolten avio-osat määritetään näin saadusta avio-oikeuden alaisten omaisuuksien laskennallisesta säästöstä. Avio-osiksi tulee siten 40 000 euroa $[(50\,000 + 10\,000 + 20\,000) \times \frac{1}{2}]$. Tämä määrä tulee lesken saada reaalisesti, joten perilliset joutuvat antamaan hänelle tasinkoa 20 000 euroa. Kun ennakon arvo vähennetään perillistahon osuudesta, he joutuvat tyytymään 30 000 euroon.⁹

Tarkasteltavaa lainkohtaa on oikeuskirjallisuudessa luonnehdittu vastikesäänökseksi.¹⁰ Sellaisena sitä epäilyksittä voidaankin pitää. AL 94a §:n mukainen vähennys toimii osituksessa laskennallisena korjauseränä, jonka avulla pyritään eliminoidaan perillistahon hyväksi tapahtuneen varallisuudensiirron vaikutukset osituspuolten asemaan. Ilman säännöksen olemassaoloa perilliselle annettu ennakkoperintö koituisi lesken vahingoksi; hänen avio-osansa muodostuisi pienemmäksi kuin se olisi ollut ilman lahjaa. Tässä mielessä AL 94a § vertautuu hukkaamisvastiketta koskevaan AL 94 §:ään. Lainkohdilla onkin osittain päällekkäinen soveltamisalue, ja niiden soveltaminen myös johtaa monesti samaan lopputulokseen. Tilanteessa, jossa P on antanut omalle lapselleen huomattavan ennakkoperinnön, leski L pääsee useim-

⁸ Sääntö ei tosin liene aivan poikkeukseton. Tilanteessa, jossa perittävä on antanut avio-oikeuden alaisesta omaisuudestaan hyvin suuren ennakkoperinnön (tai useita huomattavia ennakkoperintöjä), osituslaskelmaa tehtäessä saatetaan joutua kiinnittämään huomiota myös vapaaomaisuudesta annettuihin ennakkoihin. Ongelmasta lähemmin ks. *Helin Markku*, Avio-oikeus ja sen suoja. Teoksessa Pöyhönen Juha (toim.), Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako (1984) s. 46 ss. sekä *Lohi* 1999 s. 91 ss.

⁹ AL 94a §:ää sovellettaessa saattaa tietysti syntyä tilanteita, joissa osituslaskelman tekeminen on tuntuvasti mutkikkaampaa kuin tässä ”kouluesimerkissä”. Näiden laskennallisten ongelmien osalta viittaa esitykseeni teoksessa Ennakkoperinnöstä (ks. erityisesti s. 76 ss).

¹⁰ Näin esimerkiksi *Helin* 1984 s. 39, *Aarnio Aulis – Helin Markku*, Suomen avioliitto-oikeus (3. p. 1992) s. 178 sekä *Aarnio – Kangas I* 1999 s. 499.

miten samaan taloudelliseen asemaan, vetoaapa hän sitten AL 94 §:ään tai 94a §:ään.

Säännösten kesken on kuitenkin myös eroja. Kuten hieman myöhemmin selvitän, AL 94a § ei anna leskelle aivan yhtä vahvaa suojaa kuin mitä hän voisi saada hukkaamisvastiketta (AL 94 §) vaatimalla. Toisaalta AL 94a § ulottuu tietyissä suhteissa laajemmalle kuin hukkaamisvastikenenormi. Ennakoperinnön huomioon ottaminen AL 94a §:n nojalla ei edellytä lahjoituksen sopimattomuutta. Niinpä lesken esittämä vähentämisvaatimus voi menestyä, vaikka P:n toteuttama lahjoitus olisi pysynyt suuruudeltaan kohtuuden rajoissa ja vaikka oikeustoimeen olisi ollut aviovarallisuus oikeuden näkökulmasta hyväksyttävä peruste (esimerkiksi taloudellisessa ahdingossa olleen R:n auttaminen). AL 94a §:n soveltamista ei estä myöskään se, että L on antanut lahjoitukseen suostumuksensa.¹¹ Nämä hukkaamisvastikkeen (AL 94 §) kannalta relevantit vastaperusteet ovat nyt merkitystä vailla.

Miten sitten tarkasteltavan säännöksen soveltamiseen mahdollisesti vaikuttaa se, että ennakkoperintö on annettu *ainoalle* rintaperilliselle? AL 94a §:n mukaan ennakkoperintövastikkeeseen oikeuttaa lahja, joka on ”vähennettävä ennakon saajan perinnöstä kuolleen puolison jälkeen”. Säännöksen sanamuodon pohjalta saattaisi helposti ajatella, ettei se voisi tulla sovellettavaksi yhden perillisen jäämistöissä. Kun tällöin ei toimiteta lainkaan perinnönjakoa, mitään perinnöstä vähentämistäkään ei tapahdu – ei ainakaan samassa mielessä kuin PK 6 luvun sääntelemissä tilanteissa. Asia ymmärretään kuitenkin vakiintuneesti toisin. Jotta AL 94a §:n taustalla oleva lesken suojaamisen tarkoitus voisi toteutua, sitä täytyy soveltaa myös ainoalle perilliselle annettuihin lahjoihin. Näin asiaa arvioitiin säännöksen ruotsalaisissa esitöissä, ja käsitystä on kannatettu myös oikeuskirjallisuudessa.¹² Ennakkoluovutuksen huomioon ottaminen osituksessa ei siis esty ainakaan yksin sen vuoksi, että lahjaa ei voida perinnönjaossa vähentää saajansa perintöosasta.

Esteeksi AL 94a §:n soveltamiselle saattaa sen sijaan tulla perittävän antama vähentämiskielto tai se, että lahjan huomioon ottamisen ei katsota vastaavan hänen tahtoaan. Kuten PK 6:1.1:stä käy ilmi, perittävällä on valta

¹¹ Se, että puoliso on antanut toisen puolison tekemään lahjoitukseen suostumuksensa tai ollut osallisena oikeustoimessa esimerkiksi yhteisomistajana, estää yleensä häntä saamasta AL 94 §:n mukaista hukkaamisvastiketta. Kyse ei ole tällöin puolisoa sopimattomasti loukkaavasta oikeustoimesta. Ks. täältä osin esim. *Westring Hjalmar*, *Den nya giftermålsbalken* (2. p. 1933) s. 253 sekä *Rautiala Martti*, *Avioliitto-oikeus*. (5. p. 1975) s. 266.

¹² Ks. *SOU 1925:43* s. 463, *Westring* 1933 s. 262 sekä *Helin* 1984 s. 50.

määrätä, ettei rintaperilliselle annettua lahjaa oteta huomioon ennakkoperintönä. Tällaisen määräyksen hän voi antaa esimerkiksi lahjakirjassa tai testamentissa, mutta myös suullisesti; mitään muotovaatimuksia ei sen osalta ole. Mikäli P on näin menettelemällä poistanut luovutukselta ennakkoperintön luonteen, asia on periaatteessa selvä: lahjan johdosta ei voida tehdä sen paremmin PK 6:1.1:n kuin myöskään AL 94a §:n mukaista vähennystä. – Kuten kirjoituksen loppupuolella tulee esille, kuvatus ennakkoperintömääräyksen noudattaminen ei ole kuitenkaan aina ongelmaton. Saattaa syntyä tilanteita, joissa lahjaan liitetty ”ei ennakkoperintöä” -klausuuli täytyykin jättää huomioon ottamatta, kun perittävän ei ehkä sittenkään katsota tavoitelleen sen osoittamaa lopputulosta.

Jos perittävä ei ole antanut mitään lahjan huomioon ottamista koskevia määräyksiä, joudutaan vielä erikseen pohtimaan, kariutuisiko lesken esittämä vähentämisvaatimus siihen, että vähentämisen ei voitaisi katsoa vastavan perittävän tahtoa. Arvioitaessa asiaa PK 6 luvun säännösten pohjalta tämä vaara vaikuttaa verraten pieneltä. Kun saajana on nyt rintaperillinen, lahjaa koskee PK 6:1.1:ssä asetettu ns. positiivinen ennakkoperintöoletta- ma. Se katsotaan tarkoitetun ennakkoperinnöksi, ellei perittävän tahdosta ja tarkoituksesta saada muuta näyttöä. Olettamaa täytyy lain sanamuodon mukaan soveltaa myös ainoan rintaperillisen hyväksi tehtyihin lahjoituksiin – mitään erityissäännöstä ei laissa tämän tilanteen varalta ole.

Perintöverotusta koskevassa oikeuskirjallisuudessa ja KHO:n käytännössä on viimeksi mainittua kysymystä arvioitu kuitenkin toisin. Vallitsevana käsityksenä näyttää perintövero-oikeudessa olevan, että tilanteessa, jossa perillisiä on vain yksi, lahjanantajan *ei* voida yleensä katsoa tarkoittaneen luovutustaan ennakkoperinnöksi.¹³ Ainoalle perilliselle annettua lahjaa *ei* siten voitaisi pääsääntöisesti ottaa huomioon myöskään AL 94a §:n nojalla. Tuleeko asiaa arvioida tällä tavoin myös siviilioikeudessa?

Kysymykseen on mielestäni vastattava kieltävästi. AL 94a §:n tarkoitusperät puhuvat vahvasti normaalin ennakkoperintöolettaman puolesta myös yhden rintaperillisen tapauksissa.¹⁴ Ruotsalaisten lainvalmistelijoiden tavoin

¹³ Ks. lähemmin *Puronen Pertti*, Perintö- ja lahjaverotus (8. p. 2005) s. 248–249 sekä *Andersson Edward*, Johdatus vero-oikeuteen (13. p. 2006) s. 122 viittauksineen oikeuskäytännöön.

¹⁴ *Puronen* (em. teos s. 249) perustaa edellä mainitun kannanottonsa käsitykseen, jonka mukaan ennakkoperintöinstituution merkitys rajoittuisi perillisten keskinäisiin suhteisiin: ”Ennakkoperintöhän on nimenomaan rinnakkaisperillisten suojaksi synnytetty instituutio. Ellei suojan tarvetta ole, olettamalla putoaa pohja.” – Kuten AL 94a § jo olemassaolollaan

on siis syytä ottaa lähtökohdaksi, että lahjanantaja on halunnut liittää varallisuudensiirtoon tasausvaikutuksen vastaista ositusta ajatellen. Hänen tahtoaan vastaavana lopputuloksena täytyy normaalisti pitää sitä, että leskelle annetaan osituksessa lahjan arvoa vastaava kompensatio.¹⁵ Tästä voidaan poiketa vain, mikäli P:n muusta tarkoituksesta saadaan selvä näyttö.

Lahja AL 94 §:n mukaisena vastikeperusteena

Sen lisäksi, että P:n ainoalle rintaperilliselleen antama lahja saatetaan vähentää osituksessa AL 94a §:n nojalla, tämä luovutus voi oikeuttaa lesken vaatimaan AL 94 §:ssä tarkoitettua *hukkaamisvastiketta*. Jos vaatimus menestyy, osituslaskelmaa korjataan siten, että leski L mahdollisuuksien mukaan saatetaan samaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman lahjoitusta.

Jotta lahja antaisi leskelle oikeuden hukkaamisvastikkeeseen, kyse täytyy olla perittävän taloudellisiin oloihin soveltumattomasta menettelystä. P:n siis katsotaan tietystä omaisuudesta disponoidessaan käyttäneen väärin vallinta-oikeuttaan. Tässä kirjoituksessa ei voida yksityiskohtaisesti tarkastella AL 94 §:n soveltamisen edellytyksiä. Todettakoon kuitenkin, että säännöksen tunnusmerkistön saattavat täyttää ennen muuta varallisuusarvoltaan huomattavat lahjoitukset, joihin P on ryhtynyt ”omin päin” – siis hankkimatta L:ltä hyväksyntää – ja joiden tekemiseen ei ole muutenkaan hyväksyttävää perustetta.¹⁶ Leskellä on lisäksi täytynyt olla avio-oikeus lahjoitettuun omaisuuteen. Vapaaomaisuutta koskeviin määräämistoimiin ei AL 94 § koskaan ulotu.

Lahjan huomioon ottaminen AL 94 §:n nojalla synnyttää useimmissa tapauksissa samat tai lähes samat oikeusvaikutukset kuin mihin päädyttäisiin ennakkoperintövastiketta koskevan AL 94a §:n nojalla. Sovellettiinpa kumpaa lainkohtaa tahansa, leski pääsee siihen asemaan, jossa hän olisi

osoittaa, Purosen ajattelutapa on yksipuolinen. Ennakkoperinnön huomioon ottamisen merkitys ei rajoitu perilliskumppanien välien tasoittamiseen, vaan sillä on keskeinen funktio myös monien muiden henkilörelaatioiden kannalta.

¹⁵ Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 462–463, josta tämä säännöksen tausta-ajatus käy selvästi ilmi.

¹⁶ Hyväksyttäväksi lahjoituksen saattaa tehdä esimerkiksi se, että P on luovutuksellaan pyrkinyt päästämään lapsensa taloudellisesta ahdingosta. – Kysymyksestä, milloin puolison antama lahja täyttää AL 94 §:n tunnusmerkistön, ks. esim. *Rautiala* 1975 s. 259–261; *Helin* 1984 s. 51–52; *Aarnio – Helin* 1992 s. 181–183 sekä *Kangas Urpo*, Lahja (1993) s. 187–188.

ollut ilman ennakkoperintöä. L:n ei siten normaalisti tarvitse lahjan vaikutuksilta suojaa saadakseen vedota hukkaamisvastikkeen edellytysten (lahjoituksen erityinen sopimattomuus yms.) toteutumiseen, vaan AL 94a §:n mukaisen vähentämisvaatimuksen tekeminen riittää. Aina ei asia ole kuitenkaan tällä tavoin. Asetelma saattaa muodostua myös sellaiseksi, että päätökseen oikeuksiinsa lesken on syytä vaatia vastiketta nimenomaan AL 94 §:n nojalla.

Täysin hukkaamisvastikkeen varassa leski on tilanteissa, joissa AL 94a §:n soveltamisen edellytykset jäävät täyttymättä. Tähän voidaan päätyä ennen muuta lahjaan liitetyn ns. negatiivisen ennakkoperintömääräyksen johdosta: P on siis rintaperilliselle lahjoittaessaan määrännyt, että luovutusta ei ole pidettävä ennakkoperintönä.¹⁷ Kyseinen tahdonilmaisu pääsääntöisesti estää ottamasta lahjaa huomioon ennakkoperintönä, mutta AL 94 §:n soveltamiseen se ei vaikuta. Jos vain vastiketunnusmerkistö muuten täytyy, leski voi vähentämispresumtion poissulkemisesta huolimatta vaatia hukkaamisvastiketta.

AL 94 §:ään vetoamisen saattaa tehdä tarpeelliseksi myös se, että kysymys on ollut hyvin suuresta ennakkoperinnöstä. Jos P:n ainoalle rintaperilliselleen antama lahja ylittää perillistahon laskennallisen avio-osan arvon, AL 94a §:n soveltaminen ei riitä kompensoimaan L:lle lahjasta aiheutuvaa menetystä. Leski joutuu nimittäin ennakkoperintövastiketta vaatiessaan tyytymään siihen, mihin P:ltä jäänyt omaisuus riittää: AL 94a § ei oikeuta leskeä saamaan tasinkoa jäämistön ulkopuolisista varoista.¹⁸ Mikäli sovellettavaksi taas tulee hukkaamisvastiketta koskeva AL 94 §, lesken asema paranee. Hänelle avautuu nyt mahdollisuus vaatia suorituksia lahjansaajalta. Perintöosuuttaan suuremman lahjan saanut R saatetaan velvoittaa palauttamaan lahja tai sen arvo siltä osin kuin omaisuutta tarvitaan L:n avio-osan toteuttamiseen.

¹⁷ Ilmaisuihin ”negatiivinen ennakkoperintömääräys” on lähtöisin *Kankaalta* (1993 s. 229). Sen avulla voidaankin lyhyessä muodossa ilmaista määräyksen olennainen sisältö: lahjaa ei ole pidettävä saajansa ennakkoperintönä.

¹⁸ Vielä vajaatehoisemmaksi saattaa AL 94a § jäädä tilanteissa, joissa rintaperillisiä on useita ja ylisuuri ennakkoperintö annettu yhdelle heistä. Ennakkoa ei tällöin voida ottaa osituslaskelmassa huomioon koko arvostaan, vaan siitä huomioidaan vain se osa, joka voidaan vähentää saajansa perintöosasta. Ennakkoperinnön ylisuuruudesta aiheutuva puute jaetaan siis suhteellisesti lesken ja lahjansaajan perilliskumppaneiden kesken. Näin leski ei voi vaatia itselleen koko jäämistön säästöä, vaikka se tarvittaisiinkin hänen avio-osansa täyttämiseen, vaan osa omaisuudesta menee perillisille. Tästä sääntelystä ks. lähemmin *Helin* 1984 s. 39 ss., *Aarnio – Helin* 1992 s. 185 ss. sekä *Lohi* 1999 s. 76 ss.

Palautusvastuun syntyminen edellyttää viimeksi kuvatussa tilanteessa AL 40a §:ssä asetettujen edellytysten täyttymistä. R voi joutua palautusvelvolliseksi, mikäli hän on ollut lahjan saadessaan vilpillisessä mielessä: R on siis tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahja loukkaa toisen puolison avio-oikeutta. Saadakseen toteutettua palautusvaateensa lesken on osattava toimia aktiivisesti. Hänen on nostettava kanne lahjansaajaa kohtaan vuoden kuluessa osituksen toimittamisesta, kuitenkin viimeistään 10 vuoden kuluessa lahjan täyttämistä.¹⁹

Oma kysymyksensä on, voisiko AL 94 §:ään vetoaminen käydä joskus tarpeelliseksi myös lahjan arvonmääritykseen liittyvistä syistä. Sovellettaessa AL 94a §:n ennakkoperintönormia P:n antama lahja otetaan pääsääntöisesti huomioon antamishetken arvostaan (PK 6:5). Tämä on L:n kannalta usein epäedullista, sillä omaisuuden arvo on saattanut luovutushetken jälkeen nousta. – Kysymys, mitä arvonmääritysajankohtaa käytetään AL 94 §:n mukaista vastiketta annettaessa, on sitä vastoin riittävä. Varteenotettavana vaihtoehtona voidaan pitää *ositushetken* arvoa.²⁰ Oikeustila ei ole kuitenkaan selvä; myös sen käsityksen puolesta, että hukkaamisvastikkeeseen sovelletaan PK 6:5:ssä omaksuttua lahjoitushetken sääntöä, saatetaan esittää hyviä argumentteja.²¹

Ositus ja lesken antamat lahjat

Lahjojen vähentäminen AL 94a §:n nojalla

Lesken ja rintaperillisten välillä toimitettavan osituksen lopputulokseen voivat vaikuttaa myös lesken itsensä antamat lahjat. Ne saattavat ensinnäkin oikeuttaa lesken vaatimaan AL 94a §:ssä tarkoitettua ennakkoperintövastiketta. Kuten lainkohdan sanamuodosta ilmenee, se tulee sovellettavaksi L:n

¹⁹ AL 40a §:ssä tarkoitettua avio-osan täydennyksestä ks. lähemmin *Aarnio – Helin* 1992 s. 275–278.

²⁰ Tätä käsitystä ovat puoltaneet *Godenhielm Berndt*, Värdering av arvejordsvederlag. JFT 1956 s. 37 ja 69, *Saarenpää* 1980 s. 372–373 ja *Helin* 1984 s. 34–35. Tiettyä tukea ositushetken säännölle saadaan myös ratkaisuista KKO 1960 II 64 ja KKO 1986 II 147.

²¹ Lahjoittamishetken pääsäännön kannalla ovat olleet: *Portin Göran*, Värdering av vederlag vid avvittring. JFT 1955 s. 405–415, *Wirilander Juhani*, Osituksen ongelmia. Teoksessa *Uusinta jäämistöoikeutta* (1978) s. 167–168 ja *Kangas* 1993 s. 208. Ongelmasta ks. myös *Lohi*, Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu (2006) s. 90–95, jossa tarkastelen vastaavaa kysymystä PK 3:3.1:n vastikesäännöksen kannalta. Päädyn sen osalta puoltamaan lahjoitushetken sääntöä.

tekemiin vastikkeettomiin disponointeihin samoin edellytyksin kuin jos lahjoittajana olisi ensin kuollut P. Vaaditaan siis, että lahja on annettu avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta ja että saajalla on perintöoikeus P:n jälkeen. Myös ennakkoperinnön yleisten tunnusmerkkien pitää toteutua: lahjan on siis oltava kyllin suuri (ei ”tavanomainen”) eikä L ole saanut tahdonilmauksellaan sulkea pois ennakkoperintöolettamaa.

Jos AL 94a §:n soveltamisen edellytykset täyttyvät, lesken antamaan ennakkoperintöön liitetään osituksessa samat vaikutukset kuin ensin kuolleen P:n antamaan vastaavan suuruiseen ennakkoon. Lahjan arvo siis vähennetään nytkin perillistahon osuudesta.

Palautettakoon mieliin edellä s. 90 tarkasteltu laskuesimerkki. Jos sitä muutettaisiin niin, että tapauksessa mainitun 10 000 euron ennakkoperinnön olisikin antanut leski L, osituksen lopputulos pysyisi täysin samana.

Viimeksi mainittu seikka tuottanee monelle käytännön lakimiehelle yllätyksen. Yleisesti kyllä tiedetään, että lesken antama lahja voidaan ottaa huomioon jo ensin kuolleen omaisuutta jaettaessa. Sääntö käy selvästi ilmi PK 6:1.2:sta, ja asiaa painotettu myös jäämistöoikeuden yleisesityksissä. Epätietoisuutta saattaa sitä vastoin aiheuttaa vähentämisen ”suunta” – se, että lahjan arvo vähennetään *perillistahon* osuudesta. Varsin tavallista lieinee, että lesken antamien ennakkoperintöjen vaikutus käsitetään päinvastaisella tavalla: tällaiset ennakot ajatellaan vähennettävän *lesken* omasta avio-osasta. Väärinkäsitys on ymmärrettävä, sillä juuri näin meneteltäisiin, mikäli lahjan johdosta annettaisiin perillisille hukkaamisvastiketta AL 94 §:n nojalla.²² AL 94a §:n tausta-ajatus on kuitenkin toinen. Säännöksessä ei liitetä ennakkoluovutuksia tehneen lesken toimiin sanktioita, vaan sen avulla päinvastoin taataan hänelle kompensatio ennakkoperinnön johdosta. L, joka omaa omaisuuttaan käyttämällä on toteuttanut osan perillisen jäämistösaannosta jo ennakolta, saa suorituksensa laskennallisesti takaisin osituksessa.

²² Anteeksiannettavaksi erehdyksen tekee sekin, että vastaavanlainen virhe on syntynyt joskus myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. esimerkiksi *Aarnio – Kangas*, Suomen jäämistöoikeus I (3. p. 1991) s. 356 sekä *Puronen*, Perintö- ja lahjaverotus. (7. p. 2000) s. 240, joissa käytetyissä laskuesimerkeissä L:n antama ennako on vähennetty hänen omasta avio-osastaan. – Aarnion ja Kankaan teoksen uusimmassa painoksessa (4. p. 1999 s. 500) tämä virhe on korjattu. Purosen teoksen uusimmassa painoksessa (8. p. 2005) on puolestaan poistettu nyt käsiteltävään ongelmaan liittyvä laskuesimerkki.

Lesken toteuttamiin lahjoituksiin on liitettävä normaalit oikeusvaikutukset myös silloin, kun saajana on P:n ainoa rintaperillinen. Kilpailevien perilliskumppanien puuttumisesta ei siis voida nytkään tehdä sitä johtopäätöstä, että PK 6:1.1:ssä omaksutusta vähentämispresumtiosta poikettaisiin. Ennakkoperintöolettaman kumoutuminen voisikin olla lesken kannalta kohtalokasta: omaisuuttaan perilliselle antanut L jäisi vaille AL 94a §:n mukaista hyvitystä. Vaikuttaa selvältä, ettei tällaiseen lopputulokseen pidä päätyä kevein perustein.

Viimeksi esitetylle näkökohdalle saatetaan antaa yleisempääkin merkitystä. On muistettava, että avioliitossa oleva lahjanantaja ei voi normaalisti edeltä käsin tietää, tuleeko hän olemaan ositusta ajatelleen P:n vai L:n asemassa. Omaisuuttaan lahjoittava puoliso joutuu siis periaatteessa aina varautumaan siihen, että osituksessa suojaa tarvitsevan lesken asemaan joutuu juuri hän itse. Tästä seuraa, että arvioitaessa ennakkoperintöolettaman pois sulkeutumista AL 94a §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa on syytä noudattaa eloonjääneelle puolisolle suopeaa tulkintaa. Jotta lahjanantajan voitaisiin katsoa sulkeneen pois ennakkoperintöolettaman, on voitava pitää todennäköisenä, että hän on mielessään hyväksynyt tästä johtuvat haittavaikutukset, paitsi häneltä mahdollisesti jäävän lesken, myös hänen itsensä kannalta.

Lesken antamat lahjat ja hukkaamisvastike (AL 94 §)

Lesken tekemä lahjoitus saattaa loukata P:ltä jääneiden perillisten oikeutta. Ositusta toimitettaessa päädytään ehkä katsomaan, että L on omaisuuttaan pois antamalla syyllistynyt avio-oikeuden alaisen varallisuutensa sopimattomaan vähentämiseen. Tällöin perilliset saavat osituksessa vastiketta AL 94 §:n nojalla. Mikäli kyseinen lahja toteuttaa myös AL 94a §:n soveltamisen kriteerit, syntyy mielenkiintoinen asetelma. Sama lahja, johon vetoamalla perilliset voivat parantaa asemaansa AL 94 §:n nojalla, oikeuttaa L:n saamaan AL 94a §:n mukaista kompensatiota.

Ensin kuolleen P:n perilliselle annettu ennakkoperintö saattaakin epäilyksittä oikeuttaa perillistahon AL 94 §:ssä tarkoitettuun hukkaamisvastikkeeseen, mikäli P:ltä on jäänyt muita perillisiä lahjansaajan lisäksi. Siinä tapauksessa, että lesken antama ennakko on ollut saajansa laskennallista perintöosaa suurempi, perilliskumppaneille syntyy tarve AL 94 §:ään vetoamalla saattaa itsensä ositusta ajatellen samaan asemaan kuin missä he olisi-

vat olleet ilman lahjoitusta.²³ Muutenhan ylisuuri ennakko pienentäisi heidän perintöosiaan. Mutta miten on asia tässä kirjoituksessa tarkasteltavissa tilanteissa, joissa lahjansaajana ja toisena osituspuolena on ensin kuolleen *ainoa rintaperillinen*? Ensi katsannossa vastaus vaikuttaa selvältä: L:n tekemään lahjoitukseen ei voida koskaan liittää AL 94 §:n mukaista vastikeseuraamusta.

Kieltävää kantaa voidaan perustella jo sillä, että lahjansaajaperillinen ei ole nyt vastikkeen tarjoaman kompensaation tarpeessa. Kun R:lle on siirtynyt leskeltä omaisuutta, lahja ei ole aiheuttanut hänelle sellaista menetystä, jollaisen varalta AL 94 § perillisiä suojaa. Voidaan myös katsoa, että R on ottamalla lahjan vastaan hyväksynyt oikeustoimen ja täten menettänyt mahdollisuutensa vaatia sen johdosta hyvitystä. Vertailun vuoksi ajateltakoon tilannetta, jossa puolisoltaan lahjan saanut P koettaa avioero-osituksessa vedota omaan lahjaansa vastikeperusteena. P siis vaatii vastiketta sen johdosta, että L on kyseisellä lahjoituksellaan vähentänyt avio-oikeuden alaista omaisuuttaan. Vaikuttaa selvältä, ettei P:n vaatimus menestyisi. Se olisi käsitteäkseni torjuttava myös tilanteessa, jossa lahjoitus on pitkällä tähtäyksellä todella pienentänyt ositettavaa säästöä (P on esimerkiksi saattanut menettää puolisolta saamansa omaisuuden).

Aivan ongelmaton ei vastikeoikeuden epäävä tulkinta kuitenkaan ole. Sitä täytyy kyllä mielestäni noudattaa aina, kun vastike koituisi välittömästi rintaperillisen itsensä hyväksi. Asetelma voi kuitenkin olla myös sellainen, että hukkaamisvastikkeen tuottama hyöty olisi menossa kokonaan muille. Sehän saattaisi määrätilanteissa hyödyttää esimerkiksi P:n velkojia tai P:n määräämää testamentinsaajaa – viimeksi mainittujen asema monesti paranee P:n perillistahon avio-osan kasvun myötä. Tällaisten sivullisten näkökulmasta R:lle annettu lahja on yhtä vahingollinen kuin kenen tahansa ”ulkopuolisen” hyväksi tehty vastikkeeton luovutus. Saatetaan siten väittää, ettei L:ää kohtaan esitettyä vastikevaatimusta tulisi ehdottomasti hylätä yksin sen johdosta, että lahjasaajana on ollut ensin kuolleen P:n ainoa rintaperillinen.

²³ Kysymys, miten AL 94 §:n ja 94a §:n yhtäaikainen soveltaminen toteutetaan osituslaskelmaa tehtäessä, on tulkinnallisesti epäselvä. Oma käsitykseni on, että perillisille annettava hukkaamisvastike kaventaa lesken hyväksi tulevaa kompensaatiota siitä, mihin leski olisi oikeutettu AL 94a §:n nojalla. Osituslaskelmaa siis korjataan niin, että perilliset pääsevät siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman lesken tekemää lahjoitusta. Ennakkoperinnön ylisuuruudesta aiheutuva taloudellinen rasitus säilytetään näin lesken yksin kannettavaksi. Seuraus on lesken kannalta sanktioluonteinen, sillä ilman AL 94 §:n soveltamista tämä rasitus (”puute”) jaettaisiin suhteellisesti lesken ja perillisten kesken. – Kysymyksestä lähemmin ks. *Lohi* 1999 s. 109–111.

Arvioitaessa viimeksi kuvattua ongelmaa joudutaan ottamaan kantaa jäämistöositusta koskevaan yleiseen kysymykseen: miten on hahmotettava tämän toimituksen henkilösuhteet? Onko siis L:n vastapuoleksi todella katsottava – niin kuin esimerkiksi *Saarenpää* on asian käsittänyt – P:n *perillistaho*, tarkasteltavassa tilanteessa lahjansaaja R?²⁴ Toinen mahdollisuus olisi ymmärtää osituksen tapahtuvan lesken ja P:n *kuolinpesän* kesken. Päädyttäessä kuolinpesän kannalle olisi vahvat perusteet hyväksyä L:ää kohtaan esitetty vastikevaatimus myös tilanteessa, jossa AL 94 §:n tunnusmerkistön täyttävä lahja on annettu P:n ainoalle rintaperilliselle. Lahjansaajan tällainen erityisasema ei siis estäisi esimerkiksi legaatinsaajaa tai P:n velkojaa saamasta hyväkseen sitä kompensatiota, josta he pääsisivät osalliseksi ”ulko-*puolisille*” annettujen lahjojen johdosta.

Jäämistöosituksen henkilösuhteiden selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa; tässä kirjoituksessa ei kysymystä voida lähemmin tarkastella. Näin ollen myös viimeksi esiin nostettu vastikeprobleema joudutaan jättämään vastausta vaille.

LAHJANSAAJAN OIKEUDESTA LAKIOSAAN

Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja voi osoittautua problemaattiseksi myös PK 7 luvun lakiosasäännösten soveltamisen kannalta. Tämä havaitaan tilanteessa, jossa rintaperillinen lakiosaoikeuteensa vedoten esittää vaatimuksia sivullista, esimerkiksi testamentinsaajaa vastaan. Viimeksi mainittu saattaa nyt puolustukseksi vedota siihen, että R on hänen hyväkseen tehdyn lahjoituksen myötä saanut lakiosansa tai ainakin osan siitä jo perittävän eläessä. Joudutaankin kysymään, millä edellytyksin tällainen vastaväite menestyy.

Sivullisia, joiden asemaan rintaperillisen vaatimus saattaa vaikuttaa, ovat ennen muuta P:n määräämät testamentinsaajat, toiset lahjansaajat ja henkilöt, jotka ovat saaneet omaisuutta P:n ottaman henkivakuutuksen nojalla. Heidän kaikkien etujen mukaista olisi, että rintaperillisen lakiosasta puuttuva määrä katsottaisiin mahdollisimman pieneksi. Osoittamalla, että R:lle annettu lahja kattaa koko lakiosan, testamentinsaaja voi-

²⁴ Käsituksesta, jonka mukaan jäämistöosituksen toisena osapuolena on nimenomaan perillistaho (eikä siis P:n kuolinpesä), ks. lähemmin *Saarenpää* 1989 s. 216–217.

si ottaa vastaan jälkisäädöksessä hänelle määrätyn omaisuuden, eikä hänen täytyisi varautua PK 7:5:2:ssa tarkoitetun lakiosasuorituksen tekemiseen. Kilpaileva lahjansaaja voisi puolestaan näin menettelemällä varmistaa, ettei hänen tarvitse maksaa rintaperilliselle lakiosan täydennystä. Vastaavanlainen hyöty lahjaan vetoamisesta saattaisi koitua henkivakuutuksessa määrätylle edunsaajalle. Kaikkia näitä tahoja auttaisi tietysti jo se, että lahja kattaisi edes osan R:n lakiosasta, kun tämän lakiosavaade näin pienenesi.

Menestyksekkäs vetoaminen rintaperillisen hyväksi tehtyyn suoritukseen voi osoittautua toivottavaksi myös perittävältä jääneen lesken tai kihlakumppanin kannalta. Viimeksi mainitut saattavat tietyn edellytyksin vaatia jäämistön säästöstä PK 8:2:ssa tarkoitettua avustusta.²⁵ Avustuksen saamisen ja sen suuruuden kannalta ei ole yhdentekevää, kuinka suuri omaisuusmäärää R:lle kuuluu lakiosaoikeuden nojalla. PK 8:2.3:n mukaan avustusta antamalla ei voida ilman painavia syitä puuttua rintaperillisen lakiosaan. Niinpä esimerkiksi arvioitaessa, voidaanko 40 000 euron jäämistöstä antaa leskelle tai kihlakumppanille hänen vaatimansa 30 000 euron avustus, saattaa olla olennainen merkitys sillä, kuinka suureksi rintaperillisen lakiosasta puuttuva määrä muodostuu. Jos R:n lakiosavaade on 20 000 euroa, avustusta ei voida ilman painavia syitä antaa 20 000 euroa enempää. Mikäli taas rintaperillisen katsotaan jo saaneen lakiosansa, täyden avustuksen antamiselle ei ole ainakaan lakiosasta johtuvia esteitä (R voi tietysti vastustaa avustusvaatimusta muilla perusteilla).

Milloin sitten ainoalle rintaperilliselle annettu lahja otetaan huomioon hänen lakiosavaadettaan pienentävänä tai jopa sen kokonaan sammuttavana eränä? Vastaus kysymykseen saadaan PK 7:3.3:sta ja PK 7:7:stä. Lainkohdista selviää, että lakiosan suuruuden kannalta on välitöntä merkitystä sellaisella perittävän antamalla lahjalla, joka täyttää *ennakkoperinnön* tai *testamenttiin rinnastuvan lahjan* tunnusmerkistön. PK 7:3.3:ssa mainitaan vielä kolmaskin laskennallinen erä, *suosiolahja*, mutta se voidaan jättää tässä yhteydessä sivuun. Suosiolahjalle ominaisena piirteenä on, että sen antamalla P on tarkoittanut suosia saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi. Tilanteessa, jossa saaja on jo lahjan antamishetkellä ollut ainoa rintaperillinen, tämä edellytys ei voi mitenkään täytyä.

²⁵ Avustuksen antamisen edellytyksistä ks. lähemmin esim. *Aarnio – Kangas I* 1999 s. 593–600.

Tässä yhteydessä on syytä erikseen huomauttaa, että rintaperillisen laki-osan suuruuteen vaikuttavana ennakkoluovutuksena voidaan PK 7:3.3:n mukaan ottaa huomioon vain *perittävän itsensä* antama lahja. PK 6:1.2:ssa oleva säännös lesken antamien ennakkoperintöjen huomioon ottamisesta ei siis koske lakiosaa. Tämä lain sanamuotoa vastaava tulkinta on hyväksytty myös oikeuskäytännössä (KKO 1998:137).²⁶ Niinpä sivullisten on hyödytöntä vedota siihen, että R on saanut omaisuutta eloonjääneeltä puolisoilta.

Jotta rintaperillisen saama ennakkoluovutus voitaisiin lukea testamenttiin rinnastuvaksi lahjaksi, on PK 7:3.3:sta ilmenevän testamentinkaltaisuustunnusmerkistön täytyttävä. Lahja on siis pitänyt antaa verraten lähellä kuolemantapausta, ja perittävän on lisäksi täytynyt mieltää oman kuolemansa läheisyys. Näiden kriteereiden toteutumista arvioidaan normaaliin sääntöjen mukaan myös tilanteissa, joissa lahjan saajana on ainoa rintaperillinen. Kysymykseen ei liity kirjoituksen aihepiirin kannalta kiinnostavia ongelmia, joten sen tarkastelusta voidaan tässä yhteydessä luopua.²⁷

Jos rintaperilliselle tehty luovutus ei täytä testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistöä, R:n vastapuoleksi joutuvan täytyy koettaa vedota siihen, että kysymys on ollut ennakkoperinnöstä. Väitteen menestymiseen onkin periaatteessa hyvät mahdollisuudet, saattaahan kilpailija vedota PK 6:1.1:stä ilmenevään presumtioon: rintaperilliselle annettu lahja oletetaan ennakkoperinnöksi, ellei P:n näytetä muuta määränneen tai tarkoittaneen. Tätä vähentämispresumptiota täytyy nähdäkseni noudattaa nytkin normaaliin tapaan. Yksin se seikka, että lahjansaajana on ainoa perillinen, ei siis käy perusteeksi poiketa siitä. Asia on oikeastaan jopa päinvastoin. Käänteisen olettaman omaksuminen johtaisi tarkasteltavissa tapauksissa helposti perittävän tarkoitusten vastaisiin tuloksiin. Tämä on helppo havaita, kun ajatellaan tilannetta, jossa P on R:lle antamansa lahjan lisäksi tehnyt omaisuudestaan huomattavan testamenttimääräyksen tai lahjoituksen ”ulkopuolisen” hyväksi. Positiivisen ennakkoperintöolettaman kumoutuminen merkitsisi selvää uhkaa viimeksi mainittujen saantojen tehokkuudelle. Tällaisen lop-

²⁶ Kysymystä on tarkasteltu myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. lähemmin *Saarenpää* 1994 s. 153–154 sekä *Lohi* 1999 s. 248–253.

²⁷ Testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistö on ollut laajasti esillä oikeuskirjallisuudessa. Tältä osin voidaan viitata esimerkiksi seuraaviin lähteisiin (kirjallisuus- ja oikeustapausviitteinen): *Saarenpää* 1980 s. 307–326, *Kangas* 1993 s. 248–262, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 536–542 ja *Walin Gösta*, Kommentar till ärvdabalken I (5. p. 2000) s. 184–192.

putuloksen voitaisiin tuskin katsoa vastaavan perittävän tahtoa. Varmaan hän on todennäköisemmin tähdännyt siihen, että kaikki hänen tekemänsä oikeustoimet toteutuvat tai pysyvät voimassa.

On kuitenkin mahdollista, että perittävä on rintaperilliselle lahjoittaessaan päätynt kumoamaan ennakkoperintöolettaman. Olosuhteet ovat vielä ehkä sellaiset, että lahjaa ei toteuttamisolosuhteittensa vuoksi voida missään tapauksessa pitää testamenttiin rinnastuvana. Tällöin syntyy kysymys, joudutaanko lahja kerta kaikkiaan jättämään merkitystä vaille, kun arvioidaan rintaperillisen lakiosa-oikeutta. Pitääkö R:lle toisin sanoen taata joko jäämistön varoista tai muusta omaisuudesta hänen täyttä lakiosaansa vastaava arvomäärä?

Kysymystä arvioitaessa törmätään samaan ongelmaan, johon viittasin jo AL 94a §:n tarkastelun yhteydessä. On aiheellista pohtia, täytyykö ennakkoperintöolettaman poissulkeva määräys ottaa nyt todesta. Katsotaanko siis perittävän todella tarkoittaneen, että rintaperillinen voi vaatia lakiosaansa ”puhtaalta” pöydältä? Kuten hieman myöhemmin esittämästäni (luvussa Negatiivisen ennakkoperintömääräyksen sivuuttamisesta) selviää, vastaus on usein kieltävä. Tällöin asia vaikuttaa selvältä: negatiivinen ennakkoperintömääräys on yksinkertaisesti sivuutettava ja lahja otettava huomioon R:n saamana ennakkoperintönä.

Keskitytään kuitenkin ensin tilanteisiin, joissa P:n antama ennakkoperintömääräys on *vakavaksi tarkoitettu* ja saa näin aikaan sisältönsä mukaiset oikeusvaikutukset. Ainoalle rintaperilliselle annettua lahjaa ei siis todellakaan lueta ennakkoperinnöksi. Lähtökohdaksi on tällöin otettava, ettei kyseinen lahja vaikuta R:n lakiosaan millään tavoin. Näin asia järjestyikin poikkeuksetta, mikäli rintaperillisen vastapuoleksi tulee P:n määräämä testamentinsaaja. Siltä osin kuin testamentti koskee enempää kuin puolta jäämistöomaisuudesta, se on rintaperillistä kohtaan tehoton. Testamentinsaaja voi tosin käyttää hyväkseen PK 7:5.2:n hänelle takaamaa rahansuoritusoikeutta ja näin saattaa jälkisäädöksen tehokkaaksi. Hänen on kuitenkin tällöin maksettava rintaperilliselle tämän lakiosaa vastaava rahasumma tai siitä puuttuva määrä. Suoritus on tehtävä täysimääräisenä; mihinkään vähennyksiin ei R:n saama lahja siis johda.

Vastaavanlainen menetyksen uhka koskee kilpailevaa lahjansaajaa. Oletetaan, että P on rintaperilliselleen tekemänsä lahjoituksen lisäksi luovuttanut Y:lle omaisuutta sellaisissa olosuhteissa, että järjestely rinnastuu tarkoituspäilyttäen testamenttiin. Y joutuu nyt varautumaan lakiosasta puuttumaan jäävän määrän suorittamiseen, eikä hänen maksuvelvollisuuttaan

lievennä lähtökohtaisesti lainkaan se, että myös R on saanut perittäväältä lahjan. Esimerkiksi tilanteessa, jossa Y:lle lahjoitetun omaisuuden arvo on 10 000 euroa ja P:ltä jää omaisuutta 2 000 euroa, täydennysvastuuksi muodostuu 4 000 euroa [lakiosahan on $\frac{1}{2} \times (2\,000 + 10\,000) = 6\,000$ euroa].

Täysin merkityksettömäksi ei rintaperilliselle annettu lahja kuitenkaan viimeksi kuvatussa tilanteessa jää. Lahjansaajan suojaksi voi nimittäin tulla PK 7.3.3:een otettu vastasyysääntö. Lainkohdassa säädetään, että testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistön sinänsä täyttävä ennakkoluovutus saatetaan jättää PK 7 luvun säännösten kannalta merkityksettömäksi, jos on olemassa erityisiä vastasyitä. Vaikka siis P olisi luovuttanut omaisuuttaan kuolinvuoteellaan tajuten järjestyksensä testamentinkaltaiseksi, disponointia ei välttämättä oteta huomioon lakiosaa määrättäessä. Pitäisinkin mainitun poikkeussäännöksen soveltamista esimerkkitilanteessa mahdollisena. Se, että lakiosaansa vaativa rintaperillinen on itsekin saanut P:ltä huomattavan lahjan, voidaan nähdäkseni ymmärtää PK 7:3.3:ssa tarkoitetuksi vastasyiksi. Tämän suuntainen näkemys tuotiin esille lakiosasäännösten valmistelutöissä, ja sen hyväksymistä saatetaan puoltaa myös asiallisin perustein.²⁸ Perittäväältä omaisuutta saanut R ei ole yhtä vahvan lakiosasuojan tarpeessa kuin lahjoituksista täysin osattomaksi jäänyt jälkeläinen.

Vastaavanlainen puolustautumismahdollisuus saattaa tarkasteltavassa tilanteessa tarjoutua perittäväältä jääneelle leskelle tai kihlakumppanille. Edellä totesin, että PK 8:2:ssa tarkoitettua avustusta on *painavista syistä* mahdollista antaa myös rintaperillisen lakiosaoikeuden sivuuttavin vaikutuksin. Arvioitaessa painavien syiden olemassaoloa ei rintaperillisen saamaa merkittävää ennakkoluovutusta voida nähdäkseni jättää ainakaan täysin merkitystä vaille. Se, että R on saanut perittäväältä omaisuutta jo tämän eläessä, vähentää hänen oikeutustaan nauttia suojaa avustuksen tarpeessa olevaa les-

²⁸ Perintökaaren esitöissä (HE 37/1948 s. 6) valaistaan vastasyysäännön käyttämistä seuraavalla esimerkillä: ”– perittävä on aikaisemmin antanut jollekulle lapsistaan lahjan, jota ei ole vähennettävä tämän perinnöstä, ja hän tämän vuoksi, hänen taloudellisen asemansa huononuttua, kuolinvuoteellaan lahjoittaa jäljellä olevan omaisuutensa muille lapsilleen”. – Lakia säädettyä näyttää siis pidetyn silmällä ennen muuta tilanteita, joissa viimeisinä elinvuosina annetulla lahjalla on tasoitettu *perillisten välisiä* suhteita (näin myös *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 537). Käsittääkseni vastasyysäännöstä saatetaan tästä huolimatta soveltaa myös perillisiin ulkopuolisen lahjansaajan hyväksi. Näin menetellen voidaan turvata perittävän tahdon toteutuminen ja estetään ylimitoitettua lakiosasuojan antaminen omaisuutta jo saaneelle rintaperilliselle.

keä tai kihlakumppania kohtaan. Kynnys hyväksyä lakiosaoikeuden sivuuttaminen voinee ainakin alentua.²⁹

NEGATIIVISEN ENNAKKOPERINTÖMÄÄRÄYKSEN SIVUUTTAMISESTA

Perittävän tarkoituksia vastaamattomat ennakkoperintömääräykset

Edellä toin esille seurauksia, joita lahjaan liitetyllä ennakkoperintöoletta-
man poissulkevalla määräyksellä saattaa olla eri etutahojen asemaan. Erityi-
nen merkitys määräyksellä on tilanteessa, jossa myöskään testamenttiin rin-
nastuvan lahjan tunnusmerkistö ei täyty. Pääsääntönä on, että rintaperillinen
voi nyt toteuttaa oikeutensa jäämistöön ikään kuin ei olisi lahjaa saanutkaan.
Menestysekäs vetoaminen ennakkoperintöolettaaman kumoamiseen paran-
taa siis rintaperillisen asemaa, paitsi ositusta, myös testamentinsaajaa ja lah-
jansaaja vastaan käytävää lakiosariitaa ajatellen.

Rintaperillisen vastapuoleksi tuleva jäämistöntresentti saattaa kuitenkin
riitauttaa negatiivisen ennakkoperintömääräyksen. Hän ehkä väittää, että lah-
janantaja ei ole todellisuudessa tavoitellut sitä oikeusvaikutusta, joka mää-
räyksestä sen sanamuodon mukaan näyttäisi seuraavan. Ennakkoperintö-
klausuuli on hänen mielestään liitetty oikeustoimeen muista syistä. Selityk-
senä saattaa olla esimerkiksi valmiin asiakirjamallin käyttö. Melko uskotta-
vastikin saattaa R:n vastapuoli myös väittää, että luovutuksen ennakkope-
rintöluonnetta koskeva lausuma on otettu lahjakirjaan yksinomaan verotusta
silmällä pitäen. Perittävä on ehkä ajatellut, että on verotuksellisesti edulli-
sempää antaa omaisuutta tavallisena lahjana kuin ennakkoperintönä (näin-

²⁹ Lain esitöiden perusteella vaikuttaa tosin siltä, että lakiosaoikeuden sivuuttaminen tulisi kysymykseen lähinnä lesken erityisten tarpeiden perusteella: siis kun ”– leski on varaton ja avustusta tarvitaan hänen perustoimeentuloonsa ja että lakiosavaatimuksen toteuttaminen vaarantaa lesken mahdollisuuden huolehtia itse toimeentulostaan.”(HE 225/1982 s. 13.) Samansuuntaisesti *Aarnio – Kangas* 1999 s. 597–598. Mitään estettä tulkinnalle, jonka mukaan merkitystä saatetaan antaa myös rintaperillisen saamille taloudellisille etuuksille, ei mielestäni kuitenkaan ole. Näin voitaneen tehdä etenkin rajatapauksissa (siis kun on tulkin-
nanvaraista, vaatiiko lesken perustoimeentulon suojaaminen rintaperillisten lakiosaan puut-
tumista).

hän asia tavallaan olisikin, jos perillisiä olisi useita).³⁰ Mitään siviilioikeudellisia vaikutuksia ei perinnönjättäjä ole lausumallaan tavoitellut. Se täytyy näin ollen jättää huomioon ottamatta osituksessa, eikä sille pidä myöskään antaa merkitystä rintaperillisen lakiosaoikeutta toteutettaessa.

Tällainen ennakkoperintöolettaman palauttamisvaatimus saattaa tietyin edellytyksin menestyä. Pelkkä lahjakirjassa oleva ”ei ennakkoperintöä”-klauusuuli tai suullisesti annettu samansisältöinen lausuma ei vielä yksin lyö lukkoon lahjan ennakkoperintöluonnetta, vaan ratkaisevaksi muodostuu viime kädessä perittävällä ollut tarkoitus.³¹ Jotta mainitulle määräykselle voitaisiin antaa merkitystä, perittävän on todella täytynyt tähdätä saajan ainakin jonkinasteiseen suojaamiseen tai suosimiseen: siihen, että R saa lahjastaan huolimatta esittää jäämistöoikeudellisia vaatimuksia puhtaalta pöydältä. Jos mitään tämän kaltaisia tarkoituseriä ei ole ollut, määräyksessä on kysymys tyhjiä sanoista, jolle ei pidä antaa juridista relevanssia.

Syntyikin kysymys, millaiset mahdollisuudet ennakkoperintömääräyksen riittävällä puolisolla tai testamentinsaajalla on onnistua pyrkimyksissään. Kuinka uskottavana saatetaan pitää väitettä, jonka mukaan perinnönjättäjä ei ole – vaikka hän esimerkiksi onkin liittännyt lahjakirjaan maininnan ”ei ennakkoperintöä” – tosiasiasa tarkoittanut parantaa R:n asemaa muihin jäämistöintresenteihin nähden?

Ongelmaa arvioitaessa on syytä selvittää, minkä tyyppisiin siviilioikeudellisiin vaikutuksiin ennakkoperintöolettaman poissuljennalla tyypillisimmin tähdätään. Perittävä tarkoittanee tällaisella määräyksellä yleensä parantaa lahjasaajan asemaa *perilliskumppaneihin nähden*. Esimerkiksi P, jolla on kolme lasta (R, S ja T), haluaa taata sen, että R saisi hänelle tehdystä ennakkoluovutuksesta huolimatta reaalisesta jäämistöstä saman murto-osan kuin S ja T. Mahdollisesti perittävä tahtoo mennä vieläkin pidemmälle: hän haluaa ehkä jättää lahjansaajan perilliskumppaneille niin vähän kuin mahdollista. Oletetaan, että esimerkin P on lahjan lisäksi suosinut R:ää testamentilla. Negatiivisen ennakkoperintömääräyksen avulla hän tähtää nyt

³⁰ Taitavasti valittujen negatiivisten ennakkoperintömääräysten avulla on mahdollista keventää sukupolvenvaihdokseen liittyvää verorasitusta. Tästä materiaalsen perintöoikeuden kannalta mielestäni ongelmallisesta sääntelystä ks. *Lohi* 1999 s. 279–286.

³¹ Ennakkoperintösäännösten tahdonvaltaisuutta on korostanut *Kangas* 1993 s. 228 ss. Perittävän tahdon kunnioittaminen edellyttääkin, että liitettäessä oikeusvaikutuksia lahjaa koskeviin perittävän lausumiin ja määräyksiin noudatetaan *subjektiivista* tulkintaa. Se, miltä asia on näyttänyt ulospäin – esimerkiksi lahjansaajan silmissä – täytyy sitä vastoin jättää merkitystä vaille.

yleensä siihen, että S:n ja T:n lakiosat laskettaisiin reaalisen jäämistön säästöstä.

Kun sitten ajatellaan tämän kirjoituksen tyyppitilannetta, jossa rintaperillisiä on vain yksi, asetelma muuttuu. Tarvetta suosia tai suojata lahjansaajaa suhteessa toisiin rintaperillisiin ei P:llä nyt ole. Joudutaankin kysymään, mitä rationaalisia tarkoituksiperiä negatiiviselle ennakkoperintömääräykselle tällöin jää. Voiko sen antamiseen olla yleensäkin järjellisiä motiiveja ja jos voi, onko näitä kuitenkin pidettävä uskottavina, kun otetaan huomioon määräyksen muut oikeusvaikutukset?

Myös nyt tarkasteltavissa tilanteissa on periaatteessa mahdollista, että lahjanantaja on ennakkoperintöolettamaa kumotessaan varautunut kilpailevien rintaperillisten ilmaantumiseen. Heitähän saattaa olla perittävän tietämättä (aviottomat lapset) taikka myöhemmin syntyä (tai tulla P:lle adoption perusteella). Tällainen varautumistarkoitus lienee kuitenkin käytännössä varsin harvinainen ennakkoperintömääräyksen antamisen motiivi. Seuraavassa en kiinnitäkään siihen huomiota, vaan lähdän siitä, että P on todella pitänyt saajaa ainoana rintaperillisenään. Hänellä ei siis ole ollut tarvetta parantaa R:n asemaa suhteessa toisiin perillisiin.

Tarkastellaan ensin ennakkoperintöolettaman poissuljennan *ositusvaikutuksia*. Negatiivinen ennakkoperintömääräys saa aikaan sen, että eloonjääneen puolison asema huononee. Lesken avio-osa pienenee siitä, mikä se muuten olisi ollut AL 94a §:n nojalla, joten hän voi menettää ainakin osan tasingostaan. AL 103.2 § takaa sentään sen, ettei leski voi koskaan joutua tasinkoa maksavaksi puoleksi.

Kuinka todennäköistä on, että tällainen lopputulos vastaisi lahjanantajan tarkoituksiperiä? Epäilemättä syntyy joskus tilanteita, joissa perittävä pyrkii suosimaan rintaperillistään eloonjääneen puolison kustannuksella. P saattaa siis negatiivisella ennakkoperintömääräyksellään tähdätä siihen, että rintaperillinen saisi P:n kuoltua toimitettavassa jäämistöosituksessa enemmän kuin mihin hänellä muuten olisi oikeus. Kovin tavallinen ei tällainen tarkoitus kuitenkaan liene. Olosuhteet ovat todennäköisesti useammin sellaiset, että lesken on helppo saada suosimistarkoitusta koskeva väite näyttämään epäuskottavalta.

Erityisen aiheen epäilykselle antaa se, että ”ei ennakkoperintöä” -ehto voi helposti tulla sovellettavaksi lahjanantajaa itseään vastaan. Antaja saattaa elää puolisoaan pidempään – siis jäädä itse leskeksi – jolloin hän määräyksen johdosta menettää AL 94a §:n mukaisen suojan. Voidaankin kysyä, kuinka

realistista on arvioida, että lahjoittaja olisi mielissään hyväksynyt tällaisen lopputuloksen.³² Mahdotonta se ei tietysti ole. Puolisot ovat saattaneet yhteisymmärryksessä toimien pyrkiä takaamaan sen, että kuoleepa heistä ensin kumpi tahansa, rintaperilliselle osituksessa tuleva avio-osa muodostuu mahdollisimman suureksi. Mitenkään tyypillisenä ei tällaista tarkoituserää voitane kuitenkaan pitää; presumtioksi se ei ainakaan kelpaa.

Etsittäessä järkeviä motiiveja ”ei ennakkoperintöä”-klausuulille on syytä kiinnittää huomiota myös *lakiosasäännöksiin*. Kuten edellä totesin, ennakkoperintöolettaman poissuljennan tekee usein mielekkääksi se, että lahjansaaja R onnistutaan näin suojaamaan kilpailevien rintaperillisten lakiosavaatimuksilta. Tässä kirjoituksessa tarkasteltavissa tilanteissa määräyksen vaikutus on kuitenkin koko lailla toinen: kumoamalla ennakkoperintöolettaman P kaventaa todellista disponointivaltaansa.³³ Määräyksen noudattamisen seurauksenahan on, että ”ulkopuolisen” testamentinsaajan asema huononee siitä, millainen se olisi muuten ollut. Kun R:n lakiosasta ei nyt tehdä PK 7:7:ssä tarkoitettua vähennystä, hänen lakiosavaateensa kasvaa ehkä tuntuvastikin. Tämän johdosta testamentti, joka olisi voitu muuten ongelmitta täyttää, käy vaikeammin toteutettavaksi. Saaja joutuu nyt tekemään rintaperilliselle lakiosasuorituksen tai hänen maksuvelvollisuutensa kasvaa.

Viimeksi kuvattu lopputulos vastanee harvoin lahjanantajan tahtoa. Omaisuudestaan testamentilla määräävä haluaa yleensä jälkisaädöksen toteutuvan mahdollisimman tehokkaasti. Niinpä etenkin tilanteessa, joissa testamentti ulkopuolisen hyväksi on tehty ennen lahjoitusta tai suunnilleen samaan aikaan lahjoituksen kanssa, on liki mahdotonta kuvitella, että P olisi negatiivista ennakkoperintömääräystä antaessaan todella tahtonut vahvistaa rintaperillensä lakiosasuojaa. Tällainen tarkoitus ei vaikuta todennäköiseltä edes silloin, kun jälkisaädös on tehty vasta myöhemmin. Kuinka moni P:n asemassa oleva haluaisi tietten tahtoen rajoittaa omaa testamenttausvaltaansa?

Vastaavanlaisia kavennuksia saattaa negatiivinen ennakkoperintömääräys aiheuttaa perittävän todellisen *lahjoittamisvapauden* kannalta. Rationaali-

³² Tästä negatiivisen ennakkoperintömääräyksen sivuvaikutuksesta huomautettiin myös ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1925:43* s. 268). Lainvalmistelijat totesivat, että asiaan on kiinnitettävä huomiota arvioitaessa lahjanantajan tarkoituseriä. Sellaiseen tulkintaan, että lahjanantajan olisi katsottava tarkoittaneen sulkea pois ennakkoperintöolettaman, ei saa päätyä kevein perustein.

³³ Myös tähän ennakkoperintöolettaman kumoamisen sivuvaikutukseen kiinnitettiin huomiota ruotsalaisissa esitöissä; ks. *SOU 1925:43* s. 268.

sesti toimiva iäkäs P joutuu aina varautumaan siihen, että ulkopuoliselle taholle – esimerkiksi aatteelliselle yhdistykselle – annettu lahja täyttää testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistön. P:n tarkoitusperien toteutumisen kannalta olisikin eduksi, että rintaperillisen lakiosavaade jäisi mahdollisimman pieneksi. Järjestely, jossa perinnönjättäjä rintaperilliselle lahjoittaessaan sulkee pois ennakkoperintöolettaman, ei tunnu tässä suhteessa lainkaan järkevältä. Paljon paremmin P:n tahtoa voisi olettaa vastaavan sen, että rintaperillisen saama lahja luetaan ennakkoperinnöksi; tällöinhän omaisuuden arvo PK 7:7:n nojalla vähennetään R:n lakiosasta.

Edellä totesin, että ”ulkopuolisella” lahjansaajalla (Y) on testamentinsaajaa paremmat mahdollisuudet suojautua rintaperillisen lakiosavaatimuksilta. Y saattaa turvata saantonsa PK 7:3.3:ssa tarkoitettuihin erityisiin vastasyihin vetoamalla. Mitenkään vaaraton ei R:n saamaan lahjaan liitetty negatiivinen ennakkoperintömääräys Y:n kannalta kuitenkaan ole. Erityisiin vastasyihin vetoaminen ei ilman muuta menesty; kysehän on poikkeussäänöksestä. Vaikuttaakin selvältä, että perittävä, joka yhtään ajattelee ulkopuolisen lahjansaajan parasta, varoo tällaisin määräyksin lisäämästä täydennysvastuun uhkaa.

Ristiriitaiset tarkoitusperät

Viimeksi esiin tuomani näkökohdat puhuvat vahvasti samaan suuntaan: ennakkoperintöolettaman poissulkevan määräyksen noudattamista vastaan. Käsitökseni onkin, että tilanteessa, jossa tällainen ehto on liitetty ainoalle rintaperilliselle annettuun lahjaan, lahjanantajalta jääneellä leskellä on hyvät mahdollisuudet viedä perusta sen noudattamiselta. Samaa saattavat pystyä muut R:n vastapuolet, esimerkiksi testamentinsaaaja, ”ulkopuolinen” lahjansaaja ja vieläpä lahjan antanut L itsekin. He kaikki onnistuvat ehkä teemmään uskottavaksi, ettei lahjanantaja ole tavoitellut määräyksellään sen sisällön mukaisia oikeusvaikutuksia. Jos siis lahjanantajalle olisi selvitetty ”ei ennakkoperintöä” -klausuulin siviilioikeudelliset vaikutukset, hän ei olisi hyväksynyt niistä ainuttakaan eikä liittänyt klausuulia lahjaan. Näissä oloissa onkin ongelmattomasti jättää lausuma vaikutuksettomaksi.

Asetelma ei ole kuitenkin aina näin yksinkertainen. Lahjanantajan motiiveista tehty selvitys saattaa johtaa myös ristiriitaisiin tuloksiin. Osa negatiivisen ennakkoperintömääräyksen tyypillisistä oikeusvaikutuksista sotii ehkä lahjanantajan tarkoitusperiä vastaan mutta osa näyttää täysin vastaavan niitä.

Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa puoliset P ja L ovat yhdessä lahjoittaneet ainoalle lapselleen R:lle huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet ja lahjakirjassa määränneet, että kysymys ei ole ennakkoperinnöstä. Olosuhteista on ehkä pääteltävissä, että puoliset ovat todella tarkoittaneet turvata R:n aseman vastaista ositusta silmällä pitäen. Puolisoiden varallisuustila on esimerkiksi ollut niin hyvä, että rahapulasta kärsivälle R:lle on haluttu taata mahdollisimman suuri ositussaanto. P ja L ovat kenties jopa tarkoittaneet, että kumpikaan heistä ei osituksessa vetoa AL 103.2 §:ään vaan että R:n tulee saada vähintään puolet koko pesän säästöstä. Tällaiseen jäämistösuunnitteluun sopisi hyvin, että lahjaa *ei* oteta osituksessa huomioon ennakkoperintönä. Samaan aikaan puoliset ovat ehkä kuitenkin pitäneet tärkeänä, että heidän erälle yhdistykselle tekemänsä testamentti voitaisiin toteuttaa R:n lakiosavaatimusten estämättä. Sitä, että R voisi lakiosansa veotamalla estää testamentin täytäntöönpanon tai vaatia testamentinsaajalta rahasuoritusta, he eivät ole missään tapauksessa tavoitelleet. Jotta viimeksi mainittu uhka vältettäisiin, lahja *olisi voitava* katsoa lakiosasäännösten kannalta ennakkoperinnöksi. – Miten kuvatun kaltainen ristiriita pitäisi ratkaista?

Lahjan ennakkoperintöluonteen monivaikutteisuus muodostaa jäämistöoikeudessa yleisemmän ongelman, johon voidaan törmätä myös silloin, kun perillisiä on useita. Saatetaan esimerkiksi joutua pohtimaan, olisiko lahja, jolla vanhempi on epäilyksittä pyrkinyt suosimaan yhtä lapsistaan toisten kustannuksella, kuitenkin otettava AL 94a §:n nojalla huomioon omaisuuden osituksessa. Ongelman syvälinen arviointi edellyttäisi lahjanantajan tahdon ja tarkoitusten tulkintaa ja hänen määräämisvaltaansa koskevien kysymysten laajahkoa tarkasteltua. Siihen ei voida tässä yhteydessä ryhtyä. Tyydynkin seuraavassa muutamien suuntaviivojen hahmotteluun.

Tilanteeseen, jossa negatiivisen ennakkoperintömääräyksen noudattaminen näyttäisi tietyiltä osin lahjanantajan tahdon mukaiselta mutta toisissa suhteissa hänen tahtonsa vastaiselta, voidaan ajatella ainakin neljää ratkaisua:

1. *Ennakkoperintömääräyksen noudattaminen.* Lähdetään siitä, että jos negatiivisen ennakkoperintömääräyksen oikeusvaikutukset edes joiltakin osin vastaavat lahjanantajan tarkoitusperiä, sitä noudatetaan kaikissa suhteissa. Luovutusta ei siis pidetä ennakkoperintönä. Lahjanantaja joutuu tällöin sietämään myös määräyksestä mahdollisesti johtuvat ei-toivottavat seuraukset.

2. *Ennakkoperintömääräyksen sivuuttaminen.* Tämä vaihtoehto on edellisen vastakohta. Tilanteessa, jossa negatiivisen ennakkoperintömääräyksen noudattaminen johtaisi edes joiltain osin lahjanantajan tarkoitusten vastaisiin tuloksiin, se sivuutetaan kokonaan. Määräykseen ei liitetä edes niitä vaikutuksia, joiden toteutumista lahjanantaja on pitänyt tärkeänä. Sen sijaan pitäydytään lain osoittamassa pääsäännössä ja otetaan lahja huomioon ennakkoperintönä.
3. *Kokonaisarkintaan perustuva joko–tai-ratkaisu.* Noudatetaanko negatiivista ennakkoperintömääräystä vai ei, päätetään sen oikeusvaikutusten kokonaisarvion perusteella. Ratkaisevaksi muodostuu, kumpi todennäköisesti vastaisi paremmin lahjanantajan tahtoa, määräyksen noudattaminen vai sen totaalinen sivuuttaminen. Ovatko siis ennakkoperintöolettaman kumoamisella tavoitellut oikeusvaikutukset lahjanantajan näkökulmasta niin tärkeitä, että määräyksen ei-toivottuja sivuvaikutuksia voidaan pitää hänen näkökulmastaan pienempänä pahana – vai järjestykö asia päinvastoin? Kysymyksen annetun vastauksen mukaan ratkaistaan, noudatetaanko negatiivista ennakkoperintömääräystä vai ei.
4. *Ennakkoperintömääräyksen osittainen noudattaminen.* Annetaan ennakkoperintömääräykselle ne vaikutukset, joiden oletetaan vastaavan lahjanantajan tahtoa, mutta ei muita vaikutuksia. Hyväksytään toisin sanoen se, että lahjalla voi olla useita ennakkoperintöluonteita: luovutusta arvioidaan tietyissä henkilösuhteissa ja konflikteissa ennakkoperintönä, mutta toisissa ei. Lahja esimerkiksi otetaan huomioon osituksessa mutta ei lakiosaa määrättäessä.

Parhaimmilta näistä vaihtoehdoista vaikuttavat 3 ja 4. Ensimmäiset kaksi saattavat johtaa lahjanantajan tarkoitusperiä niin selvästi loukkaaviin lopputuloksiin, että ne on mielestäni syytä hylätä. Tehtäessä valintaa jäljelle jääneiden ehdokkaiden kesken joudutaan päättämään: joko – tai vai sekä – että? Täytyykö siis lahjan ennakkoperintöluonnetta koskevaan kysymykseen aina vastata kyllä tai ei, vai voiko lahjalla olla useita ennakkoperintöluonteita?

Pantaessa painoa jäämistöoikeuden järjestelmän selkeydelle ja hallittavuudelle päädytään helposti vaihtoehdon 3 kannalle: lahja joko on ennakkoperintöä kaikissa suhteissa tai ei sitä miltään osin. Tällaiselle tulkinnalle saadaan tukea myös kirjoitetusta laista. Esimerkiksi AL 94a §:n voi katsoa sanamuotonsa mukaan soveltuvan vain lahjoituksiin, jotka ovat ennakkoperintöä myös PK 6:1:n kannalta. Ruotsalaiset lainvalmistelijat näyttävät niin ikään

lähteneen siitä, että tietyllä luovutuksella on aina vain yksi ennakkoperintöluonne.³⁴ Mitenkään vastaansanomattomia nämä argumentit eivät kuitenkaan ole. Mikäli halutaan antaa enemmän arvoa lahjanantajan määräämisvallan kunnioittamiselle ja hänen tahtonsa toteutumiselle, on syytä valita vaihtoehto 4. Lahjaan toisin sanoen liitetään juuri ne tasausvaikutukset, jotka antaja on olosuhteista päätelleen halunnut siihen liitettävän – ei muita.

Ei ole helppo sanoa, kumpi näistä kahdesta vaihtoehdosta tulisi omaksua. Kun tarkastelin ongelmaa teoksessani Ennakkoperinnöstä (1999), tyydyin jättämään kysymyksen avoimeksi.³⁵ Tätä kirjoittaessani olisin taipuvainen kallistumaan tilanteittain vaihtelevien ennakkoperintömääräysten hyväksymisen kannalle, siis vaihtoehtoon 4. Pidän lahjanantajan tahdon ja tarkoituksiperien toteutumista siinä määrin suurena arvona, että niitä kunnioittavaan ratkaisuun tulee voida päätyä, vaikka järjestelmän selkeys tästä ehkä jonkin verran kärsiikin. Jos P nimenomaisesti määräisi, että hänen R:lle antamansa lahja on otettava tietyissä suhteissa huomioon ennakkoperintönä mutta toisissa ei, hänen tahtoaan olisi mielestäni pääsääntöisesti noudatettava. Mitään *yleistä* estettä tilanteittain vaihtelevan ennakkoperintöluonteen hyväksymiselle ei ainakaan voitane esittää. Samaan lopputulokseen on mielestäni voitava päätyä lahjoittajan tahtoa tulkitsemalla – siis antamalla lahjalle ne oikeusvaikutukset, jotka vastaavat parhaiten hänen tarkoituksiperiään.

Viimeksi esitetty ei merkitse sitä, että lahjanantajan tahtoa voidaan ilman muuta noudattaa *kaikissa* ajateltavissa tilanteissa. Ennakkoperintömääräysten erilaisten oikeusvaikutusten kartoitus saattaisi tuoda esiin sellaisia vaikutuskombinaatioita, joita ei kerta kaikkiaan voida hyväksyä. On toisin sanoen mahdollista, että tahtoessaan liittää lahjaan oikeusvaikutuksen O1 lahjanantaja joutuu alistumaan myös vaikutukseen O2. Tai vastaavasti: torjuessaan vaikutuksen O2 perittävä joutuu tyytymään siihen, ettei myöskään vaikutusta O1

³⁴ Tällaiseen ajattelutapaan viittaa seuraava ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1925:43* s. 268) ÄB 6:1.2:n tarkastelun yhteydessä esitetty näkökohta: Se, katsotaanko tietty luovutus ennakkoperinnöksi vai ei, vaikuttaa perillisten keskinäisten suhteiden lisäksi myös eloonjääneen puolison asemaan; saattaapa asialla olla vaikutusta myös lakiosaongelmien kannalta. Harvittaessa laista ilmenevästä vähentämispresumtiosta poikkeamista ei pidä siten kiinnittää huomiota vain siihen, mikä lopputulos näyttäisi parhaalta perillisten välistä perinnönjakoa ajatellen. Huomioon on lisäksi otettava lahjan ennakkoperintöluonteen muut oikeusvaikutukset. – Ruotsalaiset lainvalmistelijat näyttävät siis oletaneen, että yksittäinen luovutus joko on ennakkoperintöä kaikissa suhteissa tai ei missään henkilörelaatiossa. Ajattelutapa, jossa luovutuksen ennakkoperintöluonne saattaa vaihdella esimerkiksi sen mukaan, ollaanko toimituksessa ositusta vai perinnönjakoa, näyttää sitä vastoin olleen heille kokonaan vieras.

³⁵ Ks. *Lohi* 1999 s. 71–72 sekä s. 290–291.

saada aikaan.³⁶ Lahjanantajan disponointivallan rajojen selvittäminen edellyttäisikin ennakoperintömääräyksiin liittyvien eri oikeusvaikutusten kattavaa ja systemaattista analyysiä. Se on kuitenkin jätettävä toiseen yhteyteen.

LOPPUHUOMAUTUS

Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja voi siis synnyttää yllättävänkin vaikeita jäämistöoikeudellisia ongelmia. Lahjansaaajan ja hänen kanssaan konfliktiin joutuvan jäämistöintresentin oikeuksien kannalta saattaa olla olennainen merkitys sillä, millaisia laskennallisia vaikutuksia luovutukseen liitetään. Keskeiseksi kysymykseksi muodostuu usein se, katsotaanko lahja ennakoperinnöksi vai ei.

Lopuksi on syytä palata s. 92 mainitsemaani vero-oikeudessa omaksuttuun käsitykseen, jonka mukaan ainoalle rintaperilliselle annettua lahjaa ei voitaisi yleensä ottaa huomioon ennakoperintönä. Väite osuu siviilioikeutakin ajatellen tiettyssä mielessä oikeaan. Mikäli perillisiä on vain yksi, lahjan ennakoperinnöksi lukemiseen ei ole normaalisti tarvetta. Ei yksinkertaisesti synny sellaista riitaa, jota ratkaistaessa kävisi tarpeelliseksi pohtia luovutuksen ennakoperintöluonnetta.

Lainopin näkökulmasta selvästi mielenkiintoisempia ovat kuitenkin tilanteet, joissa kyseinen lahja *synnyttää* jäämistöoikeudellisen konfliktin. Jos lahjan saaneen rintaperillisen edut joutuvat ristiriitaan esimerkiksi lesken, kilpailevan lahjansaaajan tai testamentinsaajan oikeuksien kanssa, joudutaan ottamaan kantaa siihen, noudatetaanko laissa omaksuttua positiivista ennakoperintöolettaa vai ei. Tällöin ei ole syytä seurata vero-oikeudessa puollettua ajattelutapaa. Päinvastoin: kun lahjansaaajana on ainoa rintaperillinen, PK 6:1.1:n mukaisesta vähentämispresumtiosta on normaaliakin perustelumpaa pitää kiinni. Väite, jonka mukaan lahjanantaja olisi todella tarkoittanut sulkea pois luovutuksensa ennakoperintöluonteen, voidaan hyväksyä vain vahvoin perustein. Se saatetaan torjua jopa tilanteessa, jossa lahjakirjaan on otettu ennakoperintöolettan kumoava määräys.

³⁶ Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa puoliso haluaa negatiivisella ennakoperintömääräyksellään taata sen, ettei tiettyä lahjaa oteta huomioon ennakoperintönä häneltä ehkä jäävän lesken ja perillistahon välillä toimitettavassa osituksessa. Voisiko puoliso nyt liittää lahjakirjaan ehdon, jonka mukaan luovutus olisi kuitenkin ennakoperintöä, mikäli leskeksi sattuisi jäämään juuri hän itse? Tällaiseen puoliset keskenään eri aseisiin asettavaan määräykseen saatetaan nähdäkseni suhtautua epäillen.